

Sylwester Czopek

Sprawozdanie z wznowionych w 1991 roku badań wykopaliskowych na cmentarzysku grupy tarnobrzeskiej w Pysznicy, woj. tarnobrzskie

Badania prowadzone w 1991 roku były kontynuacją prac rozpoczętych w 1974 roku¹. Odkryto wówczas 402 groby grupy tarnobrzeskiej i 2 pochówki z okresu wpływów rzymskich. Prace te miały jednak ograniczony charakter — przebadano jedynie mały wycinek stanowiska w części najbardziej zagrożonej zniszczeniem budową drogi. Zadaniem wznowionych badań było powiększenie zbadanej powierzchni nekropoli grupy tarnobrzeskiej, wyróżniającej się zadziwiającą „gęstością” występowania popielnic. Główne wyniki badań z 1974 roku zostały opublikowane w dwóch odrębnych komunikatach².

Prace rozpoczęto od próby zlokalizowania (na podstawie dokumentacji) wykopów z 1974 roku. Bardzo szybko odsłonięto wyraźną linię graniczną terenu już przebadanego. Pozwoliło to na wytyczenie nowych wykopów nawiązujących do badań wcześniejszych. Eksplorację prowadzono warstwami mechanicznymi do momentu czytelnych zarysów popielnic. W przypadkach dużego zagęszczenia naczyń i ich wzajemnych układów musiała być stosowana eksploracja pionowa. Jedynie pochówki odosobnione można było eksplorować warstwami mechanicznymi poziomymi. Ogółem przebadano 130 m² powierzchni stanowiska, poszerzając granice terenu zbadanego w kierunku południowym, południowo-wschodnim i wschodnim³.

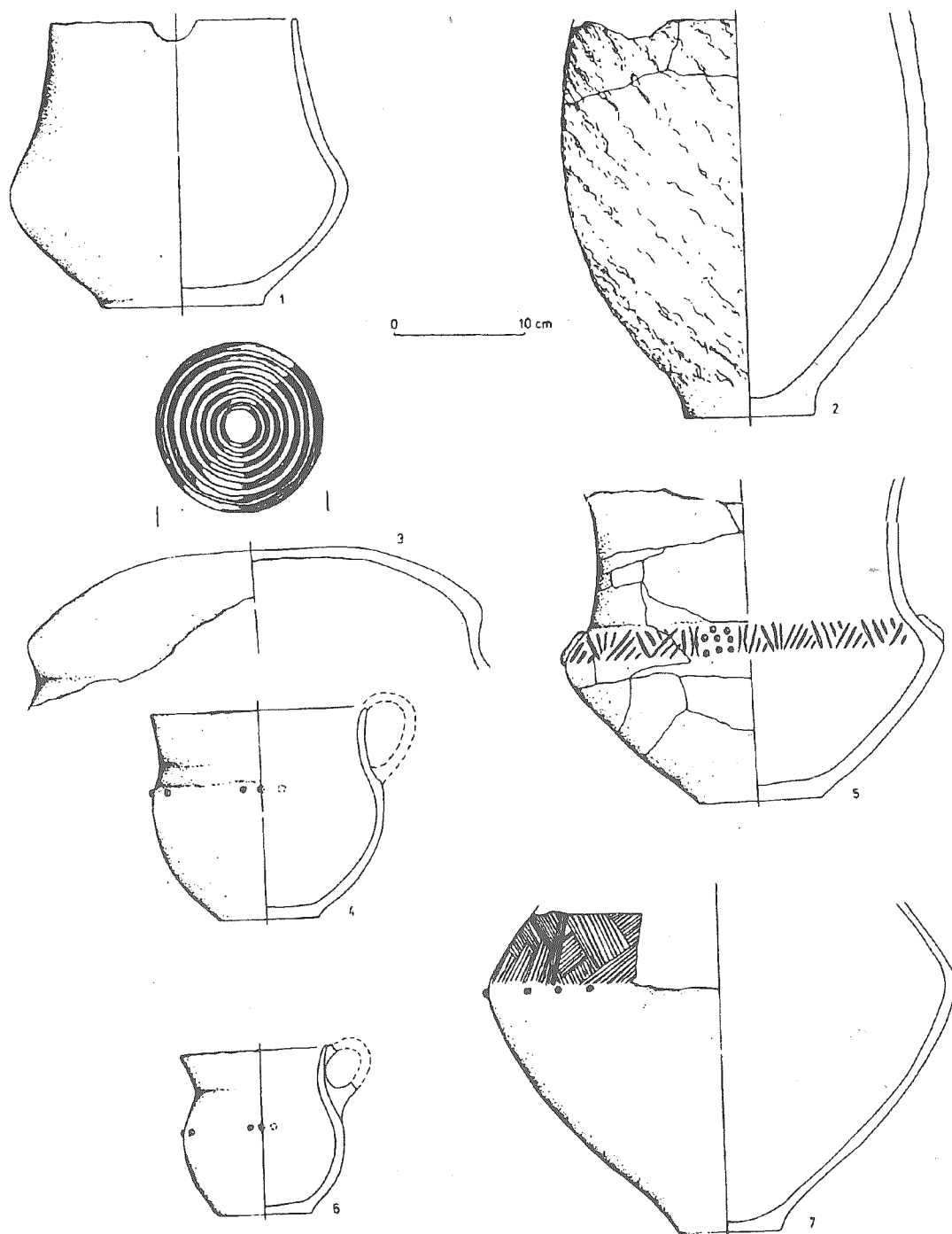
Na stanowisku występuje prosty układ stratygraficzny. Pod 30—35 cm warstwą humusu (gleba orna) zalega warstwa gleby podhumusowej o miąższości 15—20 cm. Pod nim występuje piasek calcowy lub glina (w części stanowiska). Zarysy grobów (popielnic) były czytelne już na granicy warstwy ornej i podglebia. W większości były one jednak zniszczone przez orkę. Jedynie pochówki wkopywane głębiej można było odsłonić w całości. Tylko w niektórych przypadkach udało się zarejestrować wkop na popielnicę (dotyczy tylko grobów odosobnionych). W większości popielnice zalegały w „czystym piasku”, bez możliwości wydzielenia zarysów jamy grobowej.

Ogółem w 1991 roku odkryto 282 groby (nr 403—684), w tym 6 bezpopielnicowych i 276 urnowych. Inwentarz obejmuje 383 naczynia (276 to popielnice, 59

misy przykrywające i 48 przystawki), 42 przedmioty brązowe i 7 krzemieni. Najbardziej typowy dla cmentarzyska w Pysznicy jest grób popielnicowy, składający się jedynie z naczynia-popielnicy — aż 64% grobów odkrytych w 1991 roku (w 1974 roku podobny wskaźnik wynosił 51%). Pamiętać jednak należy o sporej liczbie grobów zniszczonych w górnych partiach, a więc *de facto* bez szans stwierdzenia przykrywania urny. W 59 grobach (21% odkrytych grobów) znaleziono misy, które w większości odwrócone do góry dnami przykrywały popielnice. Natomiast przystawki znaleziono w 17,5% pochówków w ogólnej liczbie 48 sztuk. Były to małe naczynka — czerpaki, kubki, naczynka miniaturowe, leżące w większości przypadków na kościach wewnątrz popielnicy. Często były one odwrócone do góry dnem, stanowiąc jakby nakrycie kości. Tylko w pojedynczych przypadkach przystawki znajdowano poza urnami. W żadnym grobie nie znaleziono więcej niż 1 przystawki⁴. Natomiast układ — popielnica, misa i przystawka zarejestrowano w 6 grobach.

W roli popielnic występowały najczęściej naczynia o tzw. stylistyce nadsańskiej — typowe wazy nadsańskie (tabl. I, 7, II, 2, 7, 8) i od nich pochodne (tabl. II, 3, 11) oraz naczynia z uchami o proporcjach i cechach waz nadsańskich (tabl. I, 4, 6). Datuje się je jednoznacznie na II fazę rozwojową grupy tarnobrzeskiej⁵. Obok tego znaleziono inne naczynia wazowate o odmiennej technologii⁶ i stylistyce — dwustożkowate o różnym stopniu profilowania (tabl. I, 1, 5), w tym z dziurkami pod krawędzią (tabl. II, 14). Znamienne jest odkrycie klasycznego egzemplarza wazy nadsańskiej również z takim „ornamentem”. Niewielka liczba popielnic może być określona jako naczynia garnekowate, chropowate (tabl. I, 2). W tej grupie mamy także przykłady dziurek pod krawędzią. Cecha ta warażnie sugeruje wydłużenie chronologii cmentarzyska do fazy III, typowej dla wczesnej epoki żelaza⁷.

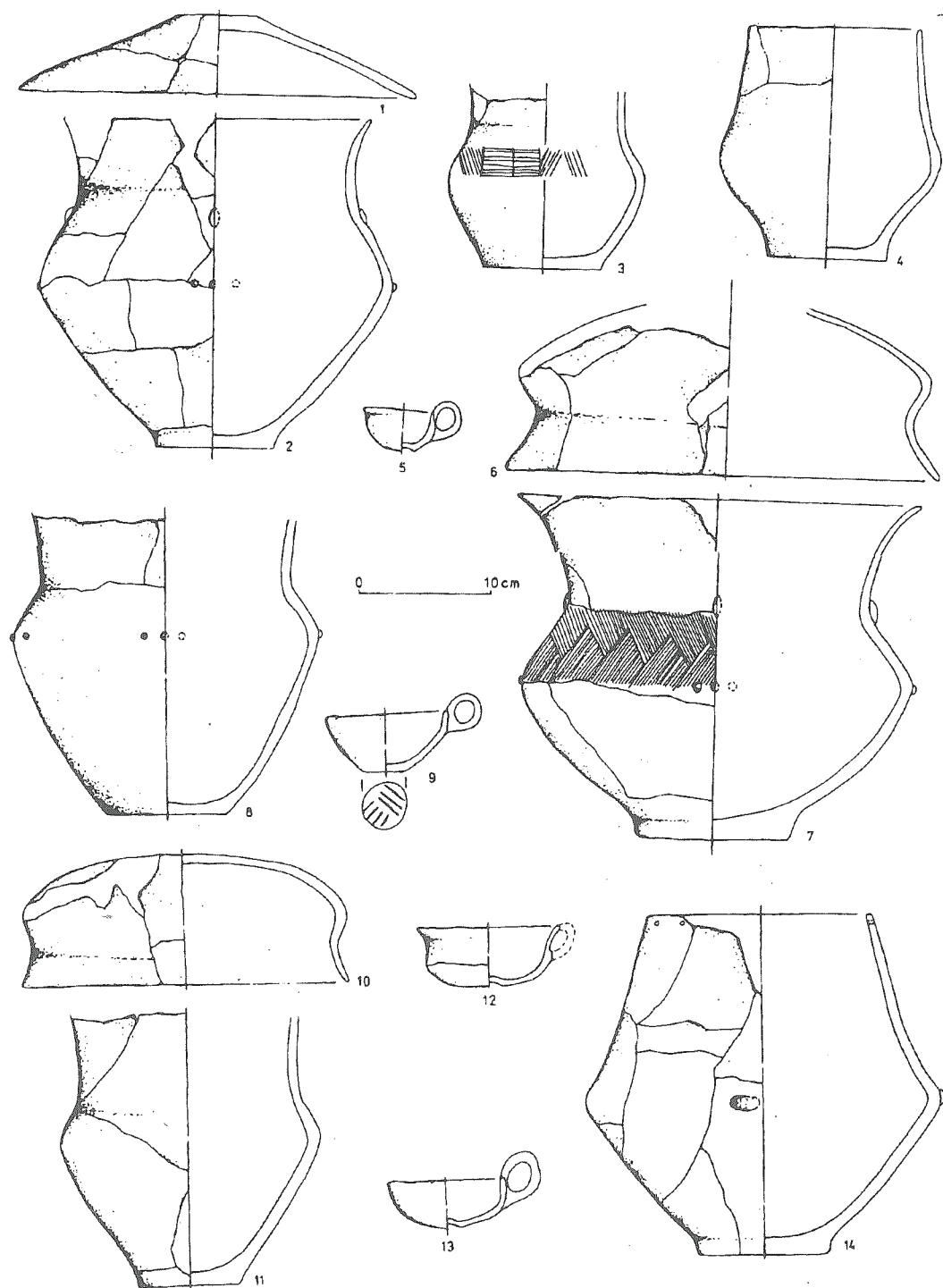
W grupie mis można wydzielić: misy zbydniowskie (tabl. I, 3, II, 6, 10), stożkowate, a także „płaskie”, będące formami pośrednimi między misami stożkowatymi a talerzami krążkowatymi (tabl. II, 1). Wszystkie one

Tabl. I. Pysznica, woj. Tarnobrzeg, stan. 1. Ceramika z grobów: 660 (1), 646 (2), 653 (3—4), 562 (5), 658 (6) i 439 (7)

Taf. I. Pysznica, Wojewodschaft Tarnobrzeg, Fundstelle 1. Keramik aus den Gräbern: 660 (1), 646 (2), 653 (3—4), 562 (5), 658 (6) und 439 (7)

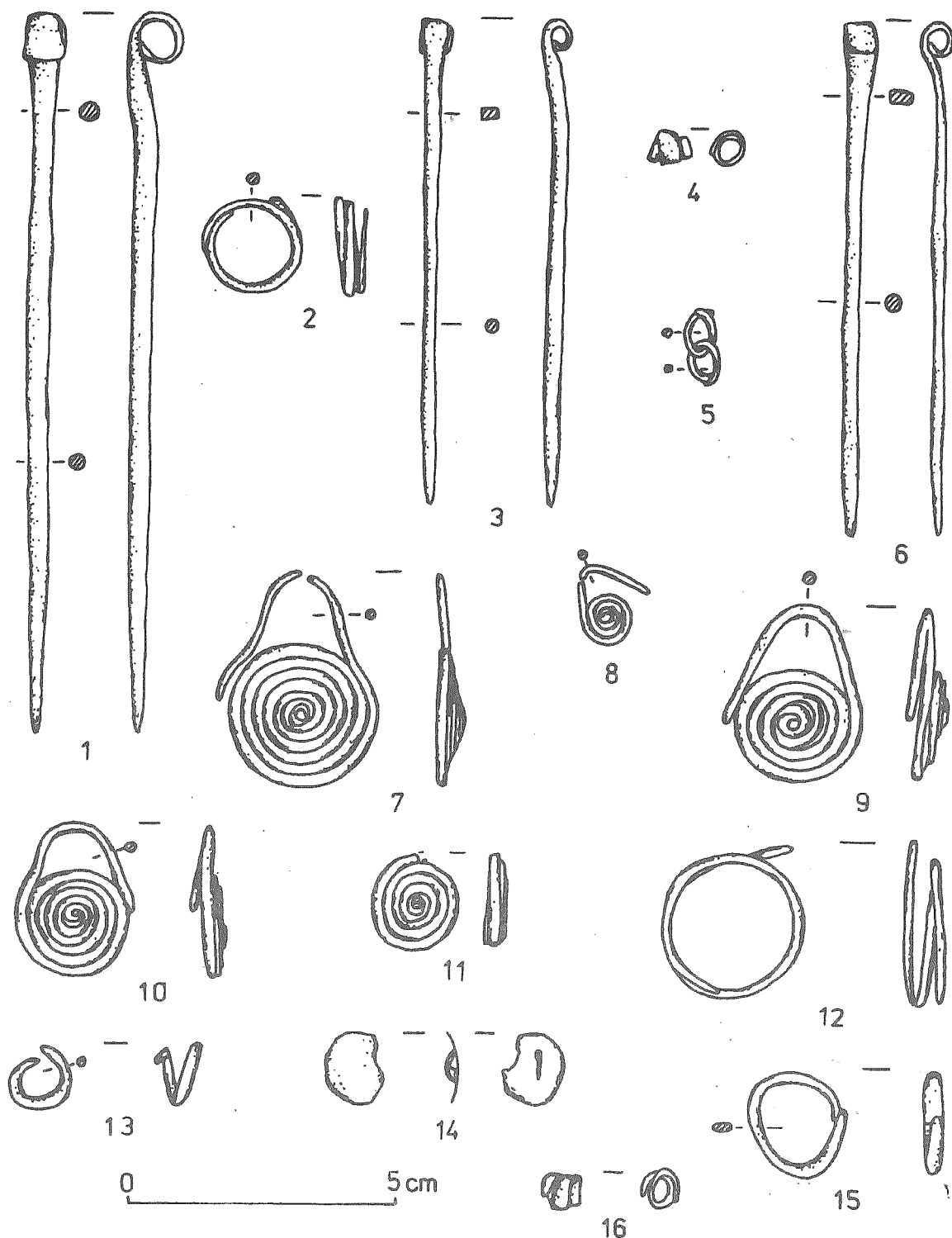
Табл. I. с.Пышница, Тарнобжегское воеводство, смянка 1. Керамика из погребений: 660 (1), 646 (2), 653 (3—4), 562 (5), 658 (6) и 439 (7)

Tab. II. Pysznica, woj. Tarnobrzeg, stan. 1. Ceramika z grobów: 475 (1—2), 539 (3), 638 (4), 554 (5), 523 (6—7), 661 (8), 654 (9), 525 (10—11), 629 (12), 628 (13) i 602 (14)

Taf. II. Pysznica, Wojewodschaft Tarnobrzeg, Fundstelle 1. Keramik aus den Gräbern: 475 (1—2), 539 (3), 638 (4), 554 (5), 523 (6—7), 661 (8), 654 (9), 525 (10—11), 629 (12), 628 (13) und 602 (14)

Табл. II. с. Пышняца, Тарнобжегцкое воеводство, стоянка 1. Кераминка из погребений: 475 (1—2), 539 (3), 638 (4), 554 (5), 523 (6—7), 661 (8), 654 (9), 525 (10—11), 629 (12), 628 (13) и 602 (14)

Tabl. III. Pysznica, woj. Tarnobrzeg, stan. 1. Przedmioty „brązowe” z grobów: 600 (1), 458 (2), 581 (3), 550 (4), 481 (5), 613 (6), 565 (7), 435 (8), 485 (9), 560 (10), 598 (11), 443 (12), 451 (13), 682 (14), 602 (15) i 551 (16)

Taf. III. Pysznica, Wojewodschaft Tarnobrzeg, Fundstelle 1. „Bronzene” Gegenstände aus den Gräbern: 600 (1), 458 (2), 581 (3), 550 (4), 481 (5), 613 (6), 565 (7), 435 (8), 485 (9), 560 (10), 598 (11), 443 (12), 451 (13), 682 (14), 602 (15) und 551 (16).

Табл. III. с. Пышница, Тарнобжегское воеводство, стоянка 1 „Бронзовые” предметы из потребений: 600 (1), 458 (2), 581 (3), 550 (4), 481 (5), 613 (6), 565 (7), 435 (8), 485 (9), 560 (10), 598 (11), 443 (12), 451 (13), 682 (14), 602 (15) и 551 (16)

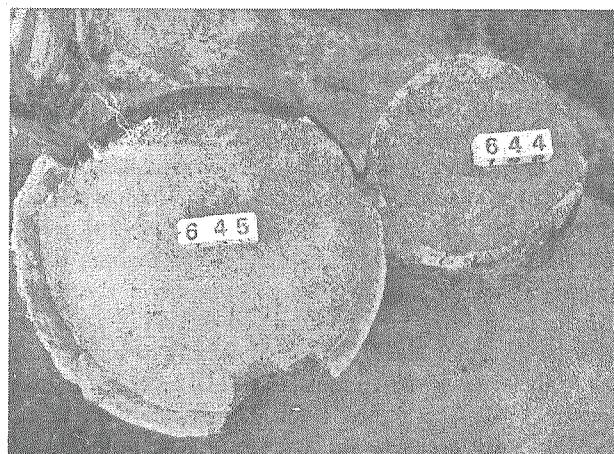

Ryc. 1. Pysznica, woj. Tarnobrzeg, stan. 1. Fotografia grobów 644 i 645 — rzut poziomy (widok z góry)

Foto P. Stepień

Abb. 1. Pysznica, Wojewodschaft Tarnobrzeg, Fundstelle 1. Bild der Gräber 644 und 645 — Grundriß (Draufsicht)

Рис. 1. с. Пышница, Тарнобжегское воеводство, стоянка 1. Фотография погребений 644 и 645 — горизонтальная проекция (вид сверху)

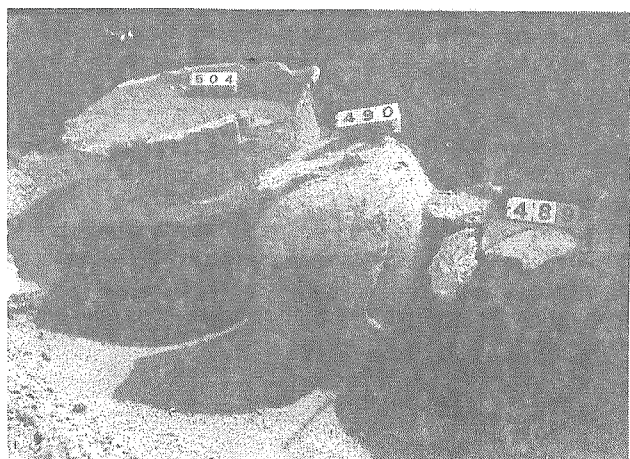

Ryc. 2. Pysznica, woj. Tarnobrzeg, stan. 1. Fotografia grobów 679 i 680 — rzut pionowy (widok z boku)

Foto P. Stepień

Abb. 2. Pysznica, Wojewodschaft Tarnobrzeg, Fundstelle 1. Bild der Gräber 679 und 680 — Aufriß (Seitenansicht)

Рис. 2. с. Пышница, Тарнобжегское воеводство, стоянка 1. Фотография погребений 679 и 680 — вертикальная проекция (вид сбоку)

Ryc. 3. Pysznica, woj. Tarnobrzeg, stan. 1. Fotografia skupienia grobów — 489, 490 i 504 — rzut pionowy (widok z boku)

Foto P. Stepień

Abb. 3. Pysznica, Wojewodschaft Tarnobrzeg, Fundstelle 1. Bild der Gräberanhäufung — 489, 490 und 504 — Aufriß (Seitenansicht)

Рис. 3. с. Пышница, Тарнобжегское воеводство, стоянка 1. Фотография скопления погребений — 489, 490 и 504 — вертикальная проекция (вид сбоку)

Ryc. 4. Pysznica, woj. Tarnobrzeg, stan. 1. Fotografia grobu 612 zniszczonego przez grób 628 — rzut pionowy (widok z boku)

Foto P. Stepień

Abb. 4. Pysznica, Wojewodschaft Tarnobrzeg, Fundstelle 1. Bild des durch das Grab 628 zerstörten Grabes 612 — Aufriß (Seitenansicht)

Рис. 4. с. Пышница, Тарнобжегское воеводство, стоянка 1. Фотография разрушенного погребения 612, уничтоженного погребением 628 — вертикальная проекция (вид сбоку)

mają dobre analogie wśród materiałów odkrytych wcześniej na tym stanowisku⁸, a także na innych obiektach grupy tarnobrzesckiej⁹. To samo można powiedzieć o przystawkach (tabl. II, 5, 9, 12, 13), które nie wykazują istotnych cech szczególnych.

Przedmioty „brązowe”¹⁰ w liczbie 42 sztuk znaleziono w 41 grobach, co stanowi 14,5% ogólnej liczby odkrytych w 1991 roku pochówków (dla materiałów z 1974 roku podobny wskaźnik wynosi 16,4%). W zdecydowanej większości były to drobne skręty z drutu „brązowego” (tabl. III, 2, 12, 13, 15). Poza nimi na szczególną uwagę zasługują 3 szpile z główkami sklepanymi i zwiniętymi w uszko (tabl. III, 1, 3, 6) oraz zawieszki z tarczami ślimacznicowatymi (tabl. III, 7, 8, 9, 10), paciorki *salta leone* (tabl. III, 4, 16), guzik (tabl. III, 14) i fragment łańcuszka z małych ogniów (tabl. III, 5). Zabytki te niestety nie wnoszą wiele do rozważań chronologicznych — wszystkie mają raczej szerokie datowanie w ramach co najmniej 2 faz grupy tarnobrzesckiej¹¹.

W porównaniu z rokiem 1974 znacznie zmniejszył się procent grobów z krzemieniami — w 1974 — 10%, w 1991 — 2,5% (7 pochówków). Były to w większości drobne odłupki¹². Warto jednak wspomnieć o znajdowaniu krzemieni poza zwartą strefą występowania grobów grupy tarnobrzesckiej. Może to stanowić argument za uznaniem tego typu zabytków za znajdujące się na złożu wtórnym.

Obok grobów popielnicowych odkryto także 6 pochówków (2,1%) jamowych (bezpocielnicowych). Można wśród nich wyróżnić 3 zasadnicze typy: spalone szczątki kostne zsypane do płytkiej jamy o bardzo małej średnicy (prawdopodobieństwo istnienia „pocielnic” wykonanej z materiału organicznego np. skóry), szczątki rozsypane w większej jamie, zawierającej także resztki stosu, kości w niewielkiej jamie przykrytej misą. Warto także zasygnalizować istnienie „pocielnic” pozbawionych kości, będących najprawdopodobniej pochówkami symbolicznymi.

Badania przeprowadzone 1991 pozwoliły na określenie przybliżonego kształtu cmentarzyska jako wydłużonego owalu rozciągającego się ze wschodu na zachód. Zdołano uchwycić granicę nekropoli w kierunku zachodnim, południowym i północnym. Wyrażna kontynuacja grobów występuje natomiast ku wschodowi. Ta część stanowiska przewidziana jest do badań w kolejnych sezonach wykopaliskowych. Znane z wcześniejszych badań bardzo duże zagęszczenie grobów występuje jedynie w centralnej partii stanowiska. Nirzadkie są tu przypadki nakładania się popielnic (ryc. 1—4), swiste piętrowe układy naczyń, czy ewidentne przykłady uszkodzenia jednych grobów przez inne. Stwarza to możliwości wydzielenia pewnych układów stratygraficznego starszeństwa poszczególnych par grobów lub ich układów. Będzie to bardzo istotne w kontekście planigrafii cmentarzyska i próby przestrzennej rekonstrukcji jego funkcjonowania.

Zwiększeniu ilościowemu bazy źródłowej w wyniku przeprowadzonych 1991 roku badań, towarzyszy „jakościowe” poszerzenie problematyki badawczej związanej z tym cmentarzyskiem. Chodzi tu zwłaszcza o nowe mate-

riały, wydłużające chronologię obiektu, przyjętą do tej pory¹³ jedynie w granicach fazy II. Z całą pewnością cmentarzysko funkcjonowało także w fazie III, a być może także u schyłku fazy I. Wzbogaceniu uległ także asortyment przedmiotów „brązowych” oraz ceramiki. Wznovione wykopaliska wniosły wiele w zakresie obrządku pogrzebowego, umożliwiając weryfikację wcześniejszych obserwacji. Cmentarzysko w Pysznicy należy niewątpliwie do ciekawszych nekropoli grupy tarnobrzesckiej, zwłaszcza w kontekście występujących w pobliżu innych stanowisk tego typu¹⁴. Przewiduje się kontynuację badań, zmierzających do całkowitego przebadania cmentarzyska.

Przypisy

¹ Badania w 1974 roku prowadziła Elżbieta Pohorska przy konsultacji Kazimierza Moskwy — por. E. Pohorska, *Badania archeologiczne w Pysznicy, gm. loco, woj. Tarnobrzeg, „MSROA za lata 1973—1975”*, Rzeszów 1979, s. 128—131.

² E. Pohorska, op. cit.; S. Czopek *Cmentarzysko grupy tarnobrzesckiej w Pysznicy na tle innych stanowisk sepulkralnych tej grupy*, (w:) Grupa tarnobrzescka kultury łużyckiej, Rzeszów 1989, s. 407—428.

³ Nawiązano do siatki arowej z 1974 roku. Badania skoncentrowano na arze I i II oraz na przedłużeniu ara I w kierunku północno-wschodnim — ar 0 — por. S. Czopek, op. cit., ryc. 1—2.

⁴ Jest to sytuacja zdecydowanie różna od zaobserwowanej w 1974 roku, kiedy to odkryto także groby wyposażone w 2, 3, a nawet 5 przystawek — por. S. Czopek, op. cit., s. 419.

⁵ por. K. Moskwa, *Kultura łużycka w południowo-wschodniej Polsce*, Rzeszów 1976, s. 64n.; tenże, *Cmentarzysko ciałopalne kultury łużyckiej w Zbydniowie, gm. Zaleszany, woj. Tarnobrzeg, „MSROA za lata 1973—1975”*, Rzeszów 1979, s. 3—57; tenże, *Tendencje rozwoju grupy tarnobrzesckiej kultury łużyckiej*, (w:) Południowa strefa kultury łużyckiej i powiązania tej kultury z Południem, Kraków—Przemyśl 1982, s. 310 n.; M. Gedl, *Die Tarnobrzeg-Gruppe der Urnenfelderkultur*, (w:) Die Urnenfelderkulturen Mitteleuropas, Praha 1987, s. 363; tenże, *Problemy grupy tarnobrzesckiej*, (w:) Grupa tarnobrzescka kultury łużyckiej, Rzeszów 1989 s. 33; S. Czopek, op. cit., s. 414.

⁶ Wśród waz nadszańskich i do nich zbliżonych przeważają naczynia o czarnych powierzchniach zewnętrznych i brunatnych wewnętrznych — por. S. Czopek, op. cit., s. 417. W grupie innych naczyń wazowatych dominuje ceramika obustronnie brunatna.

⁷ K. Moskwa, *Kultura ...*, s. 97 n.; tenże, *Tendencje ...*, s. 302 n.; M. Gedl, *Die Tarnobrzeg-Gruppe ...*, s. 364; tenże, *Problemy ...*, s. 34.

⁸ S. Czopek, op. cit., s. 407 n.

⁹ Np. Zbydniów — K. Moskwa, *Cmentarzysko ...*, s. 3 n.; Gorzyce — K. Moskwa, *Cmentarzysko ciałopalne kultury łużyckiej w Gorzycach, pow. Tarnobrzeg, „RWRz”*, R. 2, z. 1, 1959, s. 131—186; Mokrzeszów — K. Moskwa, *Łużyckie cmentarzysko ciałopalne na stanowisku I w Mokrzeszowie, pow. Tarnobrzeg, „WA”*, t. 30, 1965, s. 336—352; Furmany — niepublikowane materiały z badań E. Szarek-Waszkowskiej w zbiorach Muzeum Okręgowego w Rzeszowie.

¹⁰ Użycie cudzożyłowego tłumaczy wynik analizy metalograficznej zabytków pochodzących z badań z 1974 roku. Na jej podstawie można stwierdzić, że wszystkie przedmioty „brązowe” wy-

konane zostały z prawie czystej miedzi, to jest bez domieszki cyny — R. Zielen, *Wyniki analizy metalograficznej zabytków ze stan. I w Pysznicy*, maszynopis w Archiwum Działu Archeologicznego Muzeum Okręgowego w Rzeszowie.

¹¹ K. Moskwa, *Kultura ...*, s. 20 n..

¹² Na temat krzemieniarstwa w grupie tarnobrzezkiej, w tym też o zabytkach z cmentarzyskach w Pysznicy pór. — S. Kadorow, *Kilka uwag na temat krzemieniarstwa grupy tarnobrzezkiej*

kultury łużyckiej, (w:) Grupa tarnobrzezka kultury łużyckiej, Rzeszów 1989, s. 91—109.

¹³ S. Czopek, *op. cit.*, s. 414 n., zwłaszcza 425.

¹⁴ Por. przypis 9 — stanowiska te, a także inne, badane w mniejszym zakresie, wyodrębniają się nad dolnym Sanem i Wisłą w swego rodzaju mikroregion o dość zagęszczonym osadnictwie. Podobne cmentarzyska znane są np. z sąsiednich w stosunku do Pysznicy miejscowości — Kłyżów, Zarzecze, Stalowa Wola.

Sylwester Czopek

Bericht von den 1991 wiederaufgenommenen Ausgrabungsarbeiten auf dem Gräberfeld der Tarnobrzeg-Gruppe in Pysznica, Wojewodschaft Tarnobrzeg

Zusammenfassung

1991 wurden die 1974 begonnene Forschungen (E. Pohorska) auf dem Gräberfeld der Tarnobrzeg-Gruppe in Pysznica wiederaufgenommen, welches sich mit eine überraschenden Gräberdichte kennzeichnet. Es wurden 130 m² untersucht, 282 Gräber (Nr. 403—684, Gräber Nr. 1—402 stammen aus den Forschungen im Jahre 1974), darunter 6 ohne Urnen und 276 urnengräber freigelegt. Das Inventar umfaßt 383 Gefäße, darunter 276 Urnen, 59 Deckelschalen, 48 Beigefäße sowie 42 „bronzene“ Gegenstände und 7 Feuersteine. Am meisten typisch darunter ist ein lediglich aus einem Gefäß bestehendes Urnengrab (64% der Gräber). Schalen wurden in 59 (21%), Beigefäße in 48 (17,5%) Gräbern gefunden. Bronzene Gegenstände stammen dagegen aus 41 Bestattungen (14,5%).

Das 1991 freigelegte Material vertritt typische, für die Tarnobrzeg-Gruppe charakteristische Fundgarnitur (Taf. I—III). Entschiedene Mehrheit der Keramik (die sich am besten für die Datierung eignet, weil alle „Bronzen“ eine verhältnismäßig lange Chronologie besitzen) repräsentiert die II. Phase dieser Gruppe. Nur wenige Exemplare sind auf das Ende der Phase I und Anfänge der III. Phase zu beziehen. Es ist gelungen, die ungefähre Form des Gräberfelds zu bestimmen. Es hatte die Form von einem sich von Osten nach Westen erstreckenden Oval. Es wurden die Grenzen der Nekropole aufgefaßt. Deutliche Gräberfortsetzung tritt dagegen in östliche Richtung auf. Dieser Gräberfeldteil ist für Forschungen in den nächsten Saisons vorgesehen.

Сильвестер Чопек

Отчёт о возобновлённых в 1991 году раскопочных исследованиях на могильнике тарнобжегской группы в с. Пышница, Тарнобжегское воеводство

Резюме

В 1991 году были возобновлены начатые в 1974 году (Э. Похорска) исследования на могильнике тарнобжегской группы в с. Пышница, отличающемся удивительной густотой выступления погребений. Было исследовано 130 м² поверхности, обнаружено 282 погребения (№ 403—684; погребения № 1—402 были открыты в результате исследований, ироленных в 1974 году), в том числе 6 беспепельничных и 276 — урновых. Инвентарь охватывает 383 сосуда, 276 из которых — это пепельницы, 59 — прикрывающие миски, 48 — приставки, а также 42 „бронзовых“ предмета и 7 кремней. Самым типичным здесь является урновое погребение, состоящее искачительно из сосуда пепельницы (64% погребений). Миски были найдены в 59 погребениях (21%), а приставки в 48 (17,5%). В свою очередь, „бронзовые“ предметы происходят из 41 погребения (14,5%).

Обнаруженный в 1991 году материал представляет собой типичный состав памятников, характерных для тарнобжегской группы (табл. I—III). Подавляющее большинство керамики (наиболее подходящей к датированию, т.к. все „бронзы“ имеют сравнительно долгую хронологию) представляет собой фазы II этой группы. Лишь немногочисленные экземпляры можно отнести к концу I и началу III фазы. Удалось уточнить приблизительную форму могильника, имеющего овальную зарисовку, простирающуюся с востока на Приблизительно (были) установлены границы некрополя на западе, юге и севере, а четкое продолжение погребений выступает в восточном направлении. Эта проведение изучения этой части могильника преподлагается в следующей зоне.